

PIOTR BAJDA*

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (Polska)

Czeskie i słowackie elity polityczne — główna przyczyna rozpadu Czechosłowacji

Czech and Slovak political elites — the main cause of the disintegration of Czechoslovakia. The article attempts to present the role of the Slovak and Czech political elites in the process of disintegration of the Czechoslovak Federation in 1993. The main thesis of the article is that a lack of the common federal opposition elite before 1989 was the main reason why the Czechs and Slovaks went separate ways. Czechoslovakia is a unique example of the state founded on a decision of the political elite in 1918 and it was also by their decision that the “velvet divorce” took place. In addition, it is worth underlining that the disintegration of Czechoslovakia came against the opinion of the majority of society. Political winners decided after 1989 that it would be better to become leaders of smaller but independent states than to try to find consensus and work together.

Keywords: political elites, political transformation, Czechoslovakia, Slovak Republic, Czech Republic

České a slovenské politické elity — hlavnou príčinou rozpadu Československa. Článok je to pokušom predstaviť úlohu politických elit slovenských a českých v procese rozpadu československej federácie v roku 1993. Hlavnou hypotézou je, že absencia spoločnej opozičnej elity na federálnej úrovni pred rokom 1989 bola hlavným dôvodom, prečo sa Česi a Slováci rozhodli ísť vlastnou cestou. Československo je unikátnym príkladom štátu založeného rozhodnutím politickej elity v roku 1918 a s ich rozhodnutia bol urobený “zamatový rozvod”. Okrem toho stojí za to zdôrazniť, že rozpad Československa prišiel proti názoru väčšiny spoločnosti. Politický víťazi rozhodli, že bude to lepšie, aby sa stať vlastníkami menších, ale nezávislých štátov, ako sa snažiť nájsť zhadu a spoluprácu.

Kľúčové slová: politické elity, politická transformácia, Československo, Slovenská republika, Česká republika

* Adres do korespondencji: ul. Fasołowa 32/4, 02-482 Warszawa. E-mail: p.bajda@uksw.edu.pl.

Republika Czeska i Słowacja to państwa od 2004 roku mocno związane z europejskimi i transatlantyckimi instytucjami. Nasi południowi sąsiedzi wydają się nam nie tylko bliscy językowo i kulturowo, ale też żyjemy w przekonaniu, że łączy nasze narody wspólnota doświadczeń związanych z ustrojem komunistycznym i droga, sposób, w jaki wybiliśmy się na niepodległość w 1989 roku. I tu kogoś, kto chciałby swoje powszechne wyobrażenia o współczesnej historii Czechów i Słowaków skonfrontować ze źródłami, spotyka potężne zaskoczenie. Okazuje się bowiem, że przemiany demokratyczne w Czechosłowacji nie dosyć, że rozpoczęły się prawie pół roku po czerwcowych wyborach w Polsce, to jeszcze miały zupełnie inny przebieg. Obserwowaliśmy prawdziwą rewolucję nad Wełtawą określoną jako 'aksamitna', co spowodowało, że pozbywanie się pozostałości starego systemu odbywało się tam szybciej i radykalniej niż nad Wisłą. Jednak nawet wtedy ten radykalizm miał dwie prędkości: inaczej proces demontażu starego systemu przebiegał w Czechach, inaczej zaś na Słowacji. W rezultacie powstały dwie zupełnie różne elity polityczne, które nic nie łączyło (ani ideologicznie, ani towarzysko), co walcie przyczyniło się do rozpadu państwa federalnego.

Różne drogi Słowaków i Czechów do aksamitnej rewolucji

Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest niewątpliwie odmienna droga Słowaków i Czechów do wolności. W latach poprzedzających aksamitną rewolucję nie sposób mówić o słowackiej opozycji jako o kontrelicie gotowej do przejęcia władzy. Podczas gdy w Czechach ponad tysiąc osób podpisało się pod Kartą 77 i spośród nich wyłoniła się grupa aktywistów, na Słowacji opozycję stanowiło „niespełna dziesięciu wybitnych twórców”¹, grupa działaczy katolickich walczących o wolność wyznania oraz paru walczących z reżimem ekologów. Dla określenia tych środowisk w socjologii słowackiej ukuto termin „wyspy pozytywnej dewiacji”².

Tylko w jednostkowych przypadkach pod dokumentami Karty 77 swoje podpisy złożyli Słowacy, powszechnie bowiem uznali, że jest to sprawa wyłącznie czeska i dotycząca wewnętrznych relacji, które nie mają znaczenia dla Słowacji³. Można postawić hipotezę, iż na długo jeszcze przed aksamitną rewolucją opozycjoniści czescy i słowaccy mieli duże trudności, by określić wspólne cele i sposoby działania, żyli w dwóch niezależnych od siebie rzeczywistościach. W ten sposób głównym nurtem działań opozycyjnych w Czechach był ruch „kartystów” (sygnatariuszy Karty 77) o liberalnym, mieszczańskim i inteligenckim rodowodzie, podczas gdy na Słowacji opozycjonistów o tych poglądach była garstka, a jedynym znaczącym niezależnym

¹ S. Szomolányi, *Klukatá cesta Slovenska k demokracii*, Bratislava 1999, s. 27.

² Szerzej o genezie słowackich elit politycznych zob. P. Bajda, *Elity polityczne na Słowacji. Kręta droga do nowoczesnego państwa*, Warszawa 2010, s. 17 nn.

³ M. Kusý, *Fenomen słowacki*, [w:] *Kwestia słowacka w XX wieku*, red. R. Chmel, Gliwice 2002, s. 518.

środowiskiem okazali się działacze związani z podziemnym, tajnym Kościołem rzymskokatolickim i greckokatolickim. Głównym celem niezależnych katolików było wywalczenie autonomii dla działania Kościoła. Udało im się mobilizować wiernych, organizując ruch pielgrzymkowy do najważniejszych sanktuariów w Lewoczy i Mariance, który z biegiem lat przybierał coraz bardziej masowy charakter. Zmonopolizowali też niezależną działalność wydawniczą, drukując większość czasopism ukazujących się poza cenzurą⁴. Jak zauważyła badaczka tego okresu Karen Buerkle, gdy na wsi i w małych miasteczkach przynależność do Kościoła katolickiego była traktowana jako przejaw konserwatyizmu i demonstracja oporu wobec zmian, to w dużych miastach Kościół, a zwłaszcza jego niezależne struktury, traktowano jako swego rodzaju ideologiczną alternatywę⁵. W opinii Miroslava Kusego to właśnie tajne struktury kościelne stanowiły dominujący element kultury alternatywnej, swoistego „paralelnego polis”⁶. Trzecią niezależnie działającą grupę stanowili przedstawiciele prawie wówczas sześćsettyśięcnej mniejszości węgierskiej. Przez lata ich naczelnym celem była ochrona praw językowych i kulturowych. Mniejszość węgierska mobilizowała się, gdy władze próbowały ograniczać jej swobody narodowościowe. Ich reprezentantem był powołany w 1978 roku Komitet Ochrony Praw Mniejszości Węgierskiej w Czechosłowacji (Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu). Niekwestionowanym liderem i symbolem mniejszości stał się od tego czasu Miklós Duray, który swoim nazwiskiem sygnował listy protestacyjne, ściągając tym samym na siebie represje ze strony władz. Dość długo jednak mniejszość węgierska pozostawała poza głównymi nurtami opozycji czechosłowackiej, dopiero w drugiej połowie lat osiemdziesiątych oba środowiska opozycyjne rozpoczęły dyskusje o relacjach słowacko-węgierskich. Jednak próby przygotowania wspólnego studium na ten temat wraz ze słowackimi opozycjonistami nie powiodły się i ostatecznie każda strona przedstawiła własną wizję wzajemnych relacji. Na rok przed aksamitną rewolucją przedstawiciele mniejszości węgierskiej opublikowali „Memorandum 1988” ogłoszone w siedemdziesiątą rocznicę powstania Czechosłowacji. W deklaracji tej podkreślali demokratyczne korzenie pierwszej republiki, opowiadając się już nie tylko za reformą systemu, lecz także za jego całkowitą zmianą⁷.

Na tle tych ruchów ciekawą postawę reprezentowali działacze komunistyczni. Teoria krążenia elit zakłada, że w pewnych okolicznościach może dojść do wymiany osób należących do elity politycznej w drodze pozbycia się jednostek skompromitowanych poprzez kooptację osób nowych, bardziej zdolnych lub lepiej wykształ-

⁴ Było to możliwe dzięki współpracy z organizacjami pozarządowymi na Zachodzie (głównie w Holandii), które zaopatrywały ich w maszyny poligraficzne i materiały eksploatacyjne, wykorzystując kanały dyplomatyczne. Zob. J. Čarnogurský, *Odpor proti komunizmu*, „Impulz” 2005, nr 2, www.impulzrevue.sk [dostęp: 20.01.2015].

⁵ K. Buerkle, *História občianskeho združovania na Slovensku*, [w:] *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď*, red. J. Makchrák, B. Strečanský, M. Butora, Bratislava 2004, s. 33.

⁶ M. Kusý, *op. cit.*, s. 521.

⁷ *Memorandum Maďarov v Československu 1988*, [w:] *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985–1990)*, red. J. Žatkuliak, Bratislava 1999, s. 254 nn.

conych⁸. W Czechosłowacji po zdławieniu Praskiej Wiosny w 1968 roku, w ramach tzw. normalizacji doszło do swoistej antycyrkulacji. Jednym z elementów walki z ruchem reformatorów była weryfikacja kadr partyjnych, wówczas wykluczono wszystkie osoby popierające przemiany Praskiej Wiosny. W większości byli to działacze umiarkowani, gotowi do podejmowania dialogu ze społeczeństwem, a nawet tolerowania odmiennych poglądów. Brak tych działaczy spowodował, że w listopadzie 1989 roku w szeregach władzy w Pradze i Bratysławie nie było żadnej grupy gotowej do zainicjowania negocjacji z opozycją i doprowadzenia do porozumienia elit na wzór polski lub węgierski. Opozycja zaś nie mogła nikogo uznać za potencjalnego partnera do negocjacji. Dlatego w listopadzie 1989 roku stanęły naprzeciw siebie dwie grupy: pospiesznie skrzyknięta opozycja społeczna i zaskoczeni biegiem wypadków komuniści.

Aksamitna rewolucja — przykład rewolucyjnej zmiany ustroju politycznego

Słabość i niejednorodność ruchu opozycyjnego, brak jakichkolwiek znaczących ruchów reformatorskich czy nawet pragmatycznych w obrębie partii komunistycznej spowodowały, że częściowo wolne wybory w Polsce czy obrady okrągłego stołu w Budapeszcie w czerwcu 1989 roku, a nawet zburzenie muru berlińskiego nie zmobilizowały stron do podjęcia rozmów politycznych w Czechosłowacji. Trudno też orzec, jak długo by taki stan trwał, gdyby nie manifestacja studentów wyższych szkół praskich 17 listopada 1989 roku w pięćdziesiątą rocznicę śmierci zamordowanego przez Niemców studenta Jana Opletala, która zakończyła się brutalną akcją pacyfikacyjną milicji i służby bezpieczeństwa⁹. Powszechne oburzenie na brutalność milicji i zapowiedź ogłoszenia strajku studenckiego przymusiła opozycjonistów w Pradze i Bratysławie do podjęcia działań. 19 listopada powołano do życia dwa ruchy: czeskie Forum Obywatelskie (Občanské fórum, OF), a w Bratysławie Społeczeństwo Przeciw Przemocy (Veřejnosť proti násiliu, VPN). Co ważne, założyciele inicjatywy praskiej nic nie wiedzieli o spotkaniu bratysławskim i odwrotnie. To najlepsza ilustracja, jak słabe i niezorganizowane było środowisko opozycyjne w ówczesnej Czechosłowacji. Co więcej, celem tych inicjatyw stało się wyrażenie solidarności ze studentami (sama nazwa słowackiego ruchu bezpośrednio odnosiła się do wydarzeń z 17 listopada) oraz żądań wyjaśnienia i ukarania winnych brutalnej pacyfikacji, a nie walka o władzę¹⁰.

⁸ V. Pareto, *The Rise and the Fall of Elities. An Application of Theoretical Sociology*, New Brunswick-London 1991, s. 73.

⁹ Szerzej P. Ukielski, *Aksamitny rozwój. Rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*, Warszawa 2007, s. 71.

¹⁰ *Ibidem*, s. 72.

Dopiero 21 listopada doszło do nawiązania współpracy między OF i VPN. Václav Havel nagrał specjalne przesłanie do Słowaków, które 22 listopada zostało odtworzone podczas manifestacji na głównym bratysławskim placu. Havel w przesłaniu podkreślał rolę VPN jako odpowiednika OF i zaznaczał, że w sprawie wzajemnych relacji Czechów i Słowaków w miejsce „totalitarnej federacji” będzie ustanowiona „demokratyczna federacja”¹¹. Rozmowy polityczne z kierownictwem partii komunistycznej rozpoczęły się dopiero po wielkich manifestacjach w Pradze, Bratysławie i innych miejscowościach (25 listopada). 26 listopada odbyły się w Pradze pierwsze rokowania między przedstawicielami OF a premierem ówczesnego rządu Ladislavem Adamcem¹². By bardziej wzmocnić żądania opozycji, OF i VPN wezwały do generalnego strajku ostrzegawczego. Przeprowadzony 27 listopada dwugodzinny strajk połączony był z licznymi demonstracjami, domagającymi się oddania władzy przez komunistów. Skala strajku ostatecznie przekonała komunistów, że władzy nie uda się im utrzymać. Premier Adamec obiecał rozpoczęcie rozmów o powołaniu rządu opartego na szerokiej bazie politycznej¹³.

Znamiennym skutkiem była decyzja liderów OF i VPN, że nie powołują jednej wspólnej organizacji reprezentującej ruch opozycyjny w całej Czechosłowacji. Zgodzili się, że wystarczy im ścisła wzajemna współpraca, a każda strona uznała się za wyłącznego reprezentanta swojego narodu. W ten sposób OF stało się jedynym animatorem nowego życia politycznego w Czechach oraz jedynym partnerem do negocjowania z lokalnym czeskim rządem republikańskim, a VPN jedyną siłą opozycyjną na Słowacji. Uzgodnienia te zostały przedstawione szerokiej opinii publicznej w specjalnym komunikacie po spotkaniu¹⁴. Wydaje się to kluczowym momentem, gdyż decyzja o utrzymaniu podziału na dwie oddzielne organizacje i brak próby zbudowania jednego wspólnego ruchu opozycyjnego spowodowały, że podczas pierwszego etapu transformacji nie wykształciła się wspólna polityczna elita czechosłowacka. Przeciwnie — doszło do ostatecznego podziału na elity narodowe. Nawet w chwili tak wyjątkowej, jak obalenie ustroju komunistycznego nie powstała elita, dla której federacja byłaby głównym punktem odniesienia. Można więc postawić tezę, że w tym momencie narodziły się zręby współczesnej słowackiej i czeskiej elity politycznej, gdyż nawet osoby z bratysławskich i praskich kręgów intelektualnych, założyciele VPN i OF, od tej chwili już otwarcie zaczęły myśleć w kategoriach: my Słowacy, oni Czesi i *vice versa*. Forum Obywatelskie i Społeczeństwo Przeciw Przemocy szybko stały się szerokimi ruchami ludowymi o bardzo zdecentralizowanej strukturze. Brak programu i doświadczenia spowodowały, że szczególnie Słowakom zabrakło determinacji w przejmowaniu władzy. Czesi byli bardziej zdecydowani, by wziąć na siebie odpowiedzialność polityczną, uzyskać kontrolę nad instytucjami państwowymi

¹¹ *Pozdrav Václava Havla účastníkom bratislavskej demonštrácie na Námestí SNP*, [w:] *November 1989...*, s. 340.

¹² Zob. P. Ukielski, *op. cit.*, s. 81.

¹³ D. Kovač, *Dejiny Slovenska*, Praha 1998, s. 313.

¹⁴ *Komunikát za spoločného stretnutia zástupcov OF a VPN*, [w:] *November 1989...*, s. 381.

poprzez obsadę najważniejszych stanowisk. Dzięki takiej strategii udało się Václava Havla szybko wybrać na prezydenta, a później z dysydenta Petra Pitharta uczynić premiera w czeskim rządzie¹⁵.

W tych nowych czasach udało się wybić na szczyty władzy działaczom komunistycznym, którzy dotychczas byli politykami drugiego czy nawet trzeciego szeregu. Dobrym tego przykładem jest kariera Słowaka Mariána Čalfy, który stanął na czele rządu Porozumienia Narodowego w listopadzie 1989 roku, obiecując, że będzie w stanie porozumieć się z częścią aparatu komunistycznego. Ta sytuacja otworzyła Havłowi drogę do prezydentury. Ówczesny system zakładał bowiem, że jeśli premierem rządu federalnego jest Słowak, to Czech powinien być prezydentem. Wyboru prezydenta dokonywał parlament federalny, w którym zasiadali wyłącznie przedstawiciele ustępującego reżimu. By móc uzyskać jakąkolwiek legitymację, podjęto próbę rekonstrukcji składu parlamentu. Było to wyzwanie proceduralne, prawne i etyczne. Oto w chwili zapoczątkowania procesu demokratyzacji miano w sposób autorytarny i szybki dopuścić przedstawicieli opozycji do ław parlamentarnych. Najbardziej skompromitowani posłowie (m.in. autorzy listu z prośbą skierowaną do ZSRR o „bratnią pomoc” w 1968 roku) zrezygnowali z mandatu. Na ich miejsce, na mocy odpowiedniej ustawy, dokooptowano nowych posłów rekomendowanych przez OF i VPN. W ten sposób 28 grudnia wybrano 13 nowych posłów do Izby Ludu i 10 do Izby Narodów (Zgromadzenie Federalne w Czechosłowacji składało się z dwóch izb poselskich)¹⁶. Jednym z nowo mianowanych posłów był symbol Praskiej Wiosny Alexander Dubček, który po paru godzinach został wybrany na przewodniczącego Zgromadzenia Federalnego. Następnego dnia, 29 grudnia, zgodnie ze scenariuszem politycznym, ponownie zebrały się na wspólnym posiedzeniu Izba Ludu i Izba Narodów, by dokonać wyboru prezydenta Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej. Po wyborze Havel musiał spełnić nieprzyjemny obowiązek — złożyć ślubowanie na wierność socjalistycznemu państwu. W komentarzach obserwatorów podkreślano absurdalność sytuacji, w której Havla wybrano na głowę państwa na skutek gabinetowych układów z komunistami, wbrew głoszonej idei prowadzenia otwartej polityki i, co gorsze, bez uzgodnienia tego kroku z partnerami z VPN¹⁷. Jednak dzięki temu pod koniec grudnia 1989 roku, niecałe półtora miesiąca od zapoczątkowania procesu przemian ustrojowych, dwaj najbardziej popularni politycy w Czechosłowacji, Havel i Dubček, objęli najważniejsze urzędy w państwie. Jednak, jak słusznie zauważył Jozef Žatkuliak, kontrowersje wokół wyborów nowego prezydenta były pierwszym od wydarzeń z listopada 1989 roku zatargiem w relacjach słowacko-czeskich¹⁸.

¹⁵ L. Kopeček, *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*, Brno 2007, s. 125.

¹⁶ Zob. P. Ukielski, *op. cit.*, s. 93.

¹⁷ S. Szomolányi, *op. cit.*, s. 24.

¹⁸ J. Žatkuliak, *Štátoprávne usporiadanie česko-slovenského štátu v rokoch 1989–1992 v kontexte jeho predchádzajúceho vývoja*, [w:] *Desaťročie Slovenskej republiky*, red. N. Rolková, Martin 2004, s. 16.

Wolne wybory parlamentarne w 1990 roku i powrót części działaczy komunistycznych na scenę polityczną

Tak szybki proces przejmowania przez opozycję najważniejszych urzędów spowodował, że jedną z pierwszych decyzji było rozpisanie w pełni wolnych wyborów parlamentarnych na czerwiec 1990 roku. Podstawą prawną nowego systemu partyjnego stała się przyjęta 23 stycznia przez parlament federalny ustawa o partiach politycznych, nakładająca obowiązek zebrania 1000 podpisów pod wnioskiem o założenie nowego stronnictwa¹⁹. Jej zapisy umożliwiały powstanie wielu nowych podmiotów politycznych zainteresowanych startem w nadchodzących wyborach. Nowe partie rzuciły wyzwanie pozycji VPN i OF, głównym autorom procesu przemian ustrojowych. Większa konkurencja powstała na Słowacji. VPN rzuciła wyzwanie Partii Zielonych na Słowacji (Strana zelených na Slovensku, SZS). W lutym 1990 roku powołano Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny (Kresťanskodemokratické hnutie, KDH), którego pierwszym przewodniczącym został wicepremier rządu federalnego Ján Čarnogurský. Partia powstała na bazie działaczy świeckich tajnego Kościoła, zrzeszanych od listopada 1989 roku w Klubach Chrześcijańsko-Demokratycznych²⁰. 15 marca został założony Węgierski Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny (Madžarské kresťanskodemokratické hnutie, MKDH), a na jego pierwszego przewodniczącego wybrano Bélé Bugára. 31 marca niekwestionowany lider mniejszości węgierskiej, Miklós Duray, założył narodowoliberalną partię Wspólnota (Együttélés — Spolužitie — Wspólnota — Suit, ESWS), która aspirowała do reprezentowania interesów wszystkich mniejszości narodowych zamieszkujących terytorium Słowacji²¹. W nowej sytuacji politycznej próbowali się też odnaleźć komuniści. Na początku 1990 roku doszło do odsunięcia starych funkcjonariuszy, a kierownictwo partii przejęli młodzi działacze z Petrem Weisssem na czele, podejmując próbę przekształcenia partii w socjaldemokrację. Na zjeździe w Preszowie w lutym 1990 roku została zmieniona nazwa partii na Komunistyczną Partię Słowacji — Partię Lewicy Demokratycznej (Komunistická strana Slovenska — Strana demokratickej ľavice, KSS-SDE). W marcu 1990 roku rozpoczęła swoją działalność Słowacka Partia Narodowa (Slovenská národná strana, SNS), która jako jedyna wówczas programowo opowiadała się za niezależnością Słowacji i usiłowała nawiązywać do tradycji przedwojennej partii ludowej ks. Andreja Hlinki (Hlinkova slovenská ľudová strana, HSLS). Partia powstała w kręgach narodowo zorientowanych działaczy związanych z Towarzystwem Szturowców (Štúrova spoločnosť)²².

Pozycja Forum Obywatelskiego na czeskiej scenie politycznej była o wiele mocniejsza niż VPN. Do wyborów stanęli komuniści, którzy rozdzielili się ze Słowakami

¹⁹ *Zákon o politických stranách*, [w:] *November 1989...*, s. 460 n.

²⁰ L. Kopeček, *op. cit.*, s. 257 nn.

²¹ M. Kalavský, *Maďarská menšina*, [w:] *Desaťročie...*, s. 694 n.

²² L. Kopeček, *op. cit.*, s. 417.

i powołali oddzielną Komunistyczną Partię Czech i Moraw (Komunistická strana Čech a Moravy, KSČM) na czele z byłym premierem Ladislavem Adamcem. Powstający ruch chrześcijańskodemokratyczny połączył się z partią współpracującą wcześniej z komunistami, tworząc Unię Chrześcijańsko-Demokratyczną (Křesťanská a demokratická unie, KDU), scenę polityczną uzupełniał jeszcze Ruch na rzecz Autonomicznej Demokracji — Stowarzyszenie dla Moraw i Śląska (Hnutí za samosprávnou demokracii — Společnost pro Moravu a Slezsko, HSD-SMS)²³.

Co ważne i warte podkreślenia, wszystkie liczące się partie polityczne uznały, iż nie są zainteresowane działaniem na terenie całego kraju, ale ograniczyły się do swoich części federacji. Nie powstała żadna partia, której program i cele obejmowałyby całą Czechosłowację. Ponadto te występujące w kampanii w swoich programach niewiele miejsca poświęcały problemom federacji, skupiając się na lokalnych problemach. Można było odnieść wrażenie, że już w 1990 roku federacja nie interesowała żadnego z najważniejszych polityków.

Dodatkowo i wbrew swoim intencjom oliwy do ognia rodzących się nacjonalizmów dołał sam prezydent Havel, który w styczniu 1990 roku przedstawił swoją pierwszą inicjatywę ustawodawczą zmierzającą do usunięcia słowa „socjalistyczny” z nazwy państwa i do zmiany symboliki państwowej. Ta drobna, w ocenie prezydenta, zmiana w rzeczywistości wywołała burzę, gdyż nazwa „Czechosłowacja” kryła w sobie formę państwa nie do przyjęcia dla dużej części Słowaków²⁴. Spór zakończył się kompromisem dopiero w kwietniu 1990 roku, kiedy Zgromadzenie Federalne uchwaliło nową nazwę w brzmieniu: „Czeska i Słowacka Republika Federacyjna”. Jednak sposób dochodzenia do kompromisu był na Słowacji komentowany jako przykład braku zrozumienia Pragi dla postulatów zmiany formuły relacji między oboma narodami. Krytyka kierowała się zarówno przeciw Czechom, jak i wedle oceny społecznej zbyt proczeskim politykom VPN. Te nastroje najlepiej wykorzystały środowiska narodowe w trakcie powoływania nacjonalistycznej partii SNS, a także część działaczy komunistycznych, którzy uznali, że opowiedzenie się po stronie praw narodowych będzie najlepszą formą zdobycia popularności. To właśnie były działacz komunistyczny Rudolf Schuster²⁵ jako przewodniczący słowackiej Rady Narodowej przeforsował 1 marca 1990 roku ustawę o nazwie, godle, państwowej pieczęci i państwowym hymnie narodowym z dwoma zwrotkami ludowej pieśni *Nad Tatrami się błyska*²⁶. Ustanowienie symboli narodowych dla części społeczeństwa było ważną chwilą, a do rangi bohaterów urosli ci, którzy się do tego przyczynili.

²³ P. Ukielski, *op. cit.*, s. 129 n.

²⁴ F. Gál, *Problém česko-slovenských vzťahov po novembri 1989 cez prizmu politiky*, [w:] *Dnešní krize česko-slovenských vzťahů*, red. F. Gál et al., Praha 1992, s. 21.

²⁵ Rudolf Schuster (ur. 1934) w latach 1999–2004 był drugim prezydentem Republiki Słowackiej.

²⁶ M. Leško, *Masky a tváre novej elity. Čítanie o dvanástich politikoch z piatich vládných strán*, Bratislava 2000, s. 27. Tekst ustawy zob. *Ústavný zákon Slovenskej národnej rady číslo 50 z 1. marca 1990 o názve, štátnom znaku, štátnej pečati, a o štátnom hymne Slovenskej republiky*, [w:] *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, red. J. Beňko et al., t. 2, Bratislava 1998, s. 560 n.

W takich nastrojach przeprowadzono pierwsze wolne wybory parlamentarne rozpisane na 8–9 czerwca 1990 roku. Na Słowacji, podobnie jak w Czechach, wybory do parlamentu lokalnego i do obydwu izb Zgromadzenia Federalnego odbywały się według ordynacji proporcjonalnej. W przeciwieństwie do ziem czeskich na Słowacji został obniżony próg wyborczy z 5% do 3% w wyborach do słowackiej Rady Narodowej, co pozwoliło większej liczbie partii słowackich uczestniczyć w podziale mandatów. W programach wyborczych niewielką część uwagi poświęcono problematyce relacji czesko-słowackich, choć żadna z ówczesnych partii oficjalnie nie opowiadała się wtedy za rozdzieleniem państwa federacyjnego²⁷. Nawet najbardziej radykalni w swoich poglądach słowaccy narodowcy z SNS nie byli w tej kwestii zgodni, żądali samodzielności narodowej i politycznej, sprawiedliwych relacji między dwoma narodami tworzącymi państwo oraz równej reprezentacji w organach i instytucjach państwowych²⁸. Sytuację na Słowacji dodatkowo komplikowały problemy wewnętrzne w VPN, wielu liderów zdecydowało się nie kandydować do parlamentu. To postawiło VPN w niewygodnej sytuacji, zwłaszcza że przed wyborami badania opinii społecznej pokazywały, iż większym zaufaniem cieszył się powołany przez Čarnogurskiego KDH, który wyrósł na głównego konkurenta VPN. W drugiej połowie kwietnia 1990 roku poparcie dla KDH sięgało prawie 25%, podczas gdy dla VPN wynosiło poniżej 10%²⁹. VPN nie udało się wypromować nikogo z kierownictwa ruchu, kto stałby się twarzą kampanii. Nie było żadnego słowackiego „Wałęsy” mogącego zachęcać z plakatów do głosowania na kandydatów VPN. Toteż, aby poprawić wynik wyborczy, kierownictwo ruchu zdecydowało się, by z pierwszych miejsc startowali popularni politycy z komunistyczną przeszłością, dla których ta oferta stała się wyjątkową okazją do przejścia do obozu zwycięzców. Ta strategia przyniosła poprawę sondaży, ale jej ceną była wyraźna zmiana wizerunku VPN, który utracił swój antykomunistyczny charakter³⁰. Dla Čarnogurskiego „kandydowanie w wolnych wyborach prominentnych działaczy poprzedniego reżimu komunistycznego z listy ruchu, który występował jako statek flagowy antykomunistycznej rewolucji, relatywizował moralną i polityczną granicę między demokracją a komunizmem”³¹. Podobny pogląd prezentował František Mikloško (działacz katolicki, jeden z liderów aksamitnej rewolucji), który w 1990 roku startował z listy VPN; uznaje on wprost wpisanie byłych członków partii komunistycznej na listy wyborcze ruchu za działanie mające na celu wygraną rywalizacji z KDH za wszelką cenę, nawet za cenę zmiany charakteru

²⁷ Por. *Memorandum Maďarov v Československu 1988...*, s. 551 n.

²⁸ Zob. L. Kopeček, *op. cit.*, s. 418.

²⁹ *Ibidem*, s. 128.

³⁰ P. Učeň, *Desať rokov vývoja straníckej politiky a jeho formatívny konflikt*, [w:] *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy*, red. J. Pašek, S. Szomolányi, Bratislava 1999, s. 115.

³¹ J. Čarnogurský, *Sme iba uprostred zmien*, [w:] *Podiel posttotalitárnych elit na vývoji Česko-Slovenska (november 1989–jún 1992). Otázky transformácie postkomunistických krajín*, red. M. Korský, Trnava, b.r.w., s. 17.

VPN³². Na jeszcze jeden fakt zwrócił uwagę Čarnogurský, podkreślając, że w kampanii wyborczej oficjalnego wsparcia VPN udzielił prezydent Havel. Bał się bowiem, że w przypadku zwycięstwa chrześcijańskich demokratów, ci podejmą działania na rzecz podziału federacji. W relacjach Čarnogurskiego wsparcie udzielone w kampanii VPN i startującym z ich listy byłym działaczom komunistycznym miało w ocenie Havla ocalić federację; w rzeczywistości jednak umożliwiło powstanie grupy polityków, którzy doprowadzili do rozpadu wspólnego państwa. Dla Čarnogurskiego dużym zaskoczeniem okazało się to, że działacze komunistycznych traktowano jako profesjonalistów, w przeciwieństwie do polityków chadeckich³³. Częściowo tę opinię potwierdził Havel, który podkreślał zasługi Čalfy jako nauczyciela pokazującego, jak się rządzi państwem³⁴. W wyniku tego procesu otworzyła się szansa dla działaczy komunistycznych na transfer do nowych struktur politycznych i państwowych.

W wyborach w czerwcu 1990 roku wzięło udział ponad 96% uprawnionych do głosowania; w literaturze przedmiotu zostały one uznane za „założycielskie”, gdyż dały początek pluralizmowi politycznemu i demokracji parlamentarnej po upadku starego reżimu³⁵. Bezapelacyjnym zwycięzcą wyborów w Czechach było Forum Obywatelskie z poparciem ponad 49% (127 mandatów na 200 w czeskiej Radzie Narodowej i ponad 50% miejsc w obu izbach parlamentu federalnego), komuniści z poparciem ponad 13% zajęli drugie miejsce, a do parlamentu z poparciem 5% weszli jeszcze chrześcijańscy demokraci (8%) i morawscy autonomiści (10%)³⁶. Na Słowacji zwycięzcą wyborów, wbrew sondażom przedwyborczym, zostało VPN, uzyskując 29,3% głosów w wyborach do Rady Narodowej (48 mandatów na 150) i poparcie wynoszące ponad 30% do obu izb federalnych³⁷. Drugą siłą polityczną zostali chrześcijańscy demokraci Čarnogurskiego — 19,20% do NR (31 mandatów) i podobne poparcie do parlamentu federalnego. W wyborach do NR próg 3% przekroczył jeszcze SNS — 13,94% głosów (22 mandaty), KPS — 13,34% (22 mandaty), koalicja ESWS-MKDH — 8,66% (14 mandatów), Partia Demokratyczna DS — 4,39% (7 mandatów) i Partia Zielonych SZS — 3,48% (6 mandatów). Dwie ostatnie nie przekroczyły 5% progu wyborczego w wyborach do Zgromadzenia Federalnego i nie brały udziału w podziale mandatów na tym poziomie³⁸.

Jak w Czechach zwycięzca był jeden, tak na Słowacji z rezultatu nie była zadowolona żadna ze startujących partii. Dla KDH zdobycie mniejszej liczby głosów, niż przewidywały sondaże, stało się dużym rozczarowaniem, podobne uczucie panowało w obozie VPN, co prawda udało się im zachować miano zwycięzcy wyborów,

³² Wywiad z Františkem Mikloško z 28 kwietnia 2009 r., nagranie w dyspozycji autora.

³³ Tak całą sytuację ocenił Ján Čarnogurský, w wywiadzie z 27 kwietnia 2009 r., nagranie w dyspozycji autora.

³⁴ V. Havel, *Tylko krótko, proszę. Rozmowa z Karelem Hvížďalą, zapiski, dokumenty*, tłum. A.S. Jagodziński, Kraków 2007, s. 80 n.

³⁵ S. Szomolányi, *op. cit.*, s. 45.

³⁶ Dane za: P. Ukielski, *op. cit.*, s. 134.

³⁷ Zob. *ibidem*, s. 133 n.

³⁸ *Ibidem*, s. 135 n.

jednak w porównaniu z sukcesem OF w Czechach ich wynik był o wiele skromniejszy. Stąd w kierownictwie VPN podjęto decyzję, iż skoro w wyborach nie uzyskano ponad 40% poparcia, z ubiegania się o kierowanie rządem zrezygnuje lider VPN, Fedor Gál³⁹. Jedynym chętnym do objęcia tej funkcji był Vladimír Mečiar. Prezydent Havel w swoich wspomnieniach określił decyzję VPN jako „wielką niezręczność”, gdyż pomimo istniejących już wewnętrznych napięć „żaden ze słowackich intelektualistów nie chciał przyjąć tej funkcji, o którą zdecydowanie walczył tylko on”⁴⁰.

Wybory miały jeszcze dwóch swoich cichych zwycięzców: w Czechach był nim Václav Klaus — wówczas już lider prawego skrzydła OF, któremu udało się wprowadzić do parlamentu dużą liczbę swoich zwolenników, oraz Valdimír Mečiar na Słowacji, który po objęciu premierostwa w lokalnym rządzie mógł rozpocząć budowanie własnego zaplecza politycznego.

Jednym z tematów poruszanych przez wybrany parlament była sprawa projektu nowej ustawy kompetencyjnej regulującej wzajemne relacje obu republik, by stworzyć, zgodnie z ideą Havla, „demokratyczną federację”. Po wielu rundach negocjacji i licznych potyczkach na różnych szczeblach między Czechami a Słowakami 12 grudnia 1990 roku Zgromadzenie Federalne przyjęło projekt nowej ustawy, przesuując w dużej mierze kompetencje ze szczebla federalnego na republikański. W dziedzinie gospodarki ustawa doprowadziła do wyodrębnienia dwóch narodowych suwerennych systemów gospodarczych połączonych walutą i wspólnym rynkiem. Co istotne, zgodnie z ustawą szczebel federalny przestał być jedynym organem, który prowadzić miał politykę zagraniczną, walutową czy obronną, ustawa otworzyła bowiem przed rządami republikańskimi możliwość działania w tych obszarach⁴¹. Te negocjacje doprowadziły do znacznego wzrostu nastrojów narodowych, a nawet nacjonalistycznych, szczególnie na Słowacji. Wzrastało poparcie dla SNS, powstały radykalne partie nacjonalistyczne, a odwoływanie się do idei narodowych stało się dla części byłych działaczy komunistycznych szansą na powrót na scenę polityczną⁴². Po stronie czeskiej narastała w tym samym czasie irytacja i coraz silniejsza rezerwa wobec słowackich żądań.

Na tych tak różnych nastrojach największy kapitał polityczny udało się zbić Klausowi i Mečiarowi, którzy coraz wyraźniej byli postrzegani przez społeczeństwo oraz szeregowych działaczy OF i VPN jako skuteczni politycy, w przeciwieństwie do intelektualistów — dysydentów praskich i bratysławskich. Tuż po wyborach parlamentarnych, w październiku 1990 roku, Klaus bez żadnego trudu wygrał bój o stanowisko przewodniczącego OF, wbrew zabiegom samego Havla. Mečiar po nieudanej próbie przejścia władzy w VPN 27 kwietnia 1991 roku podjął decyzję o powołaniu nowej partii politycznej Ruch na rzecz Demokratycznej Słowacji (Hnutie za demokratické Slovensko, HZDS). Po tych wydarzeniach premierem został lider

³⁹ M. Leško, *Mečiar a mečiarizmus*, Bratislava 1996, s. 35.

⁴⁰ V. Havel, *op. cit.*, s. 140.

⁴¹ Szerzej P. Ukielski, *op. cit.*, s. 161 n.

⁴² P. Učeň, *op. cit.*, s. 114.

chrześcijańskich demokratów Ján Čarnogurský, a były premier Mečiar, który z klubu VPN wyprowadził 25 z 48 posłów, stanął na czele opozycji. W momencie tego kryzysu prezydium słowackiej Rady Narodowej nie było w stanie się zgodzić, czy poddać pod głosowanie nową ustawę kompetencyjną (Czesi zrobili to wcześniej). Brak zgody na dalsze procedowanie spowodował, że podjęto decyzję o zawieszeniu prac nad nowymi regulacjami federalnymi do zapowiedzianych na czerwiec 1992 roku nowych wyborów parlamentarnych.

Decyzja zwycięzców — podział federacji

Pomysł z przeprowadzeniem nowych wyborów parlamentarnych powstał jeszcze przed kampanią wyborczą w 1990 roku. Ówczesni liderzy aksamitnej rewolucji uznali bowiem, że pierwsze wolne wybory nie odzwierciedlą w pełni poparcia społecznego dla poszczególnych partii i sami sobie narzucili skrócenie kadencji. Ten scenariusz odpowiadał nowym liderom politycznym w Czechach i na Słowacji, którzy powoli zaczęli dominować na lokalnych scenach politycznych. Klaus w lutym 1992 roku tworzy Obywatelską Partię Demokratyczną (Občanská demokratická strana, ODS), po drugiej stronie coraz mocniejszą pozycję zdobywał HZDS Mečiara. Na Słowacji w styczniu 1991 roku ostatecznie pożegnano komunistów i młodzi działacze postkomunistyczni powołali Partię Lewicy Demokratycznej (Strana demokratickej ľavice, SDL). Nowa partia przejęła po swojej poprzedniczce nie tylko rozbudowaną sieć organizacji terenowych, ale też znaczny majątek, czyniąc z niej najbogatszą partię przed wyborami⁴³. W centrum czeskiej sceny politycznej liberałowie próbowali konkurować z chrześcijańskimi demokratami, którzy z kilkoma małymi stronnictwami utworzyli Unię Chrześcijańskich Demokratów — Czechosłowacką Partię Ludową (Křesťanská a demokratická unie — Československá strana lidová, KDU-ČSL)⁴⁴.

Nie jest celem niniejszego artykułu przedstawiać szczegóły budowania sceny politycznej w Czechach i na Słowacji, to wymagałoby o wiele szerszej analizy, ale warto zauważyć, że w kampanii wyborczej w 1992 roku już częściej pojawiały się głosy o podziale państwa niż próby ratowania federacji. Prezydent Havel wystosował przed wyborami apel do obywateli, prosząc ich o rozważny wybór, gdyż może mieć on fundamentalne znaczenie dla przyszłości wspólnego państwa⁴⁵. Apel ten w podtekście był skierowany do liderów sondaży przedwyborczych — szefów ODS Klause i HZDS Mečiara (Klausowi ufało 25% Czechów, a Mečiarowi 31% Słowaków)⁴⁶.

W wyniku wyborów przeprowadzonych w dniach 5–6 czerwca 1992 roku, według ordynacji proporcjonalnej z progiem wyborczym 5%, bezapelacyjnym zwy-

⁴³ L. Kopeček, *op. cit.*, s. 187.

⁴⁴ P. Ukielski, *op. cit.*, s. 215 nn.

⁴⁵ Tekst apelu zob. P. Ukielski, *op. cit.*, s. 240.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 242.

ciężką w Czechach został Klaus i jego ODS, uzyskując w parlamencie federalnym ponad 33% głosów, a w czeskiej Radzie Narodowej 29,7%, na drugim miejscu znajdowali się komuniści skupieni w Lewicowym Bloku z poparciem 14% wyborców, potem ČSSD, poniżej 10% uzyskała partia nacjonalistyczna Stowarzyszenie na rzecz Republiki — Republikańska Partia Czechosłowacji (Sdružení pro republiku — Republikánská strana Československa, SPR-RSČ), chrześcijańscy demokraci z KDU-ČSL, lewicująca Unia Socjalno-Liberalna (Liberálně socjalná unia, LSU), próg wyborczy (5%) przekroczyli morawscy autonomiści, ale wyłącznie w wyborach do czeskiej Rady Narodowej⁴⁷. Na Słowacji zwyciężką została HZDS, uzyskując w wyborach do SRN 37,3% głosów i, dzięki dużej liczbie (24%) głosów oddanych na partię, które nie przekroczyły progu wyborczego, obsadziło 74 ze 150 miejsc w lokalnym parlamencie. Po przejściu dwóch posłów z SNS i SDE Mečiar pod koniec roku uzyskała większość⁴⁸. Dobry wynik wyborczy odnotowali postkomuniści z SDE (14,7% głosów starczyło na obsadzenie 29 mandatów); taki rezultat zawdzięczali kampanii prowadzonej pod hasłami krytyki reform gospodarczych i obrony grup najbardziej dotkniętych procesami transformacji⁴⁹. Chrześcijańscy Demokraci zdobyli tylko 8,9% głosów i 18 mandatów; tak słaby wynik był spowodowany głównie obciążeniem premiera Čarnogurskiego społecznymi kosztami reform oraz secesją grupy działaczy tuż przed wyborami⁵⁰. Sporym zaskoczeniem okazał się słaby wynik SNS, które uzyskało jedynie 7,9% głosów (15 mandatów w SRN); było to o wiele mniej, niż wskazywały sondáže dla jedynej partii głoszącej oficjalnie w programie wyborczym hasła niezależności Słowacji⁵¹. Do parlamentu dostali się także przedstawiciele mniejszości węgierskiej startujący z listy koalicja ESWS-MKDH Duraya i Bugára, zdobywając 7,4% i 14 mandatów⁵². Skład nowego parlamentu w Bratysławie w pełni ukazał skalę powrotu działaczy z komunistyczną przeszłością do polityki. Według badań prowadzonych przez prof. Soňie Szomolányi, spośród 150 posłów wybranych do SRN 99 to byli członkowie partii komunistycznej⁵³. Do parlamentu ani w Czechach, ani na Słowacji nie dostały się partie będące bezpośrednio spadkobiercami OF i VPN — to bolesny znak, że liderom aksamitnej rewolucji nie udało się znaleźć swojego miejsca na scenie politycznej.

Wyniki wyborów w jaskrawy sposób dowiodły, że o porozumienie między zwycięzcami w Czechach i na Słowacji będzie trudno. Obaj politycy, którzy nie byli bezpośrednio związani z początkiem aksamitnej rewolucji, szli do tych wyborów z odmiennymi celami. Dla Klause zwycięstwo oznaczało poparcie pomysłu jego re-

⁴⁷ *Ibidem*, s. 244.

⁴⁸ L. Kopeček, *op. cit.*, s. 145.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 188.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 309 n.

⁵¹ *Ibidem*, s. 421.

⁵² N. Rolková, *Formovanie parlamentnej a pramej demokracie*, [w:] *Desaťročie...*, s. 69.

⁵³ S. Szomolányi, *Old elites in the new Slovak state and their current transformations*, [w:] *The Slovak path of transition — to democracy?*, red. S. Szomolányi, G. Mesežnikov, Bratislava 1994, s. 68 n.

form ekonomicznych. Mečiar już wtedy podkreślał brak zgody swojego środowiska na radykalne reformy, a uwzględnienie specyfiki ekonomicznej Słowacji i obrona jej interesów w ramach federacji stały się najważniejszymi tematami kampanii wyborczej HZDS. Ta próba budowania swoistej „trzeciej drogi”, uwzględniającej lokalną specyfikę i starającej się zachować socjalną „twarz” reform, zjednywała sobie sympatie społeczne i była jednym z kluczy do zwycięstwa wyborczego. Pierwsze sygnały wskazujące na przyszłe trudności we wzajemnych relacjach pojawiły się tuż po wyborach. Jednym z podstawowych postulatów premiera Mečiarą było między innymi wyłączenie Słowacji z dalszych reform gospodarczych. Klaus nie zamierzał ustępować w tej kwestii, zależało mu na zbudowaniu dobrze działającego państwa z zachowanym wolnorynkowym i liberalnym kierunkiem przemian ekonomicznych na całym jego obszarze⁵⁴. Obaj zwycięzcy spotkali się już w dwa dni po wyborach 8 czerwca w Brnie i nie znaleźli porozumienia. Także kolejne tury negocjacji nie przynosiły żadnych pozytywnych efektów. Jak zauważył P. Ukielski, odrzucenie 17 czerwca propozycji Klause skierowanej do Mečiarą, by wspólnie weszli do rządu federalnego, było bardzo czytelnym sygnałem, że głównymi centrami politycznymi pozostaną rządy republikańskie i stolicy państw republikańskich — Bratysława i Praga; rząd federalny został sprowadzony do roli administratora o bardzo wąskich kompetencjach⁵⁵. Przy tak odmiennych postawach wszelkie dalsze dyskusje zmierzały do uzgodnienia, kiedy i na jakich warunkach może dojść do podziału państwa. Mečiar, obawiając się skutków ekonomicznych i w konsekwencji kryzysu w przypadku szybkiego podziału federacji, był zainteresowany przeciąganiem rozmów, przy jednoczesnym przejmowaniu coraz szerszych uprawnień przez republiki. Ta strategia była w całkowitej sprzeczności z interesami czeskimi. Klaus wielokrotnie podkreślał, że jeśli ma dojść do podziału, to jak najprędzej, tak by nie „holować” niewydolnej gospodarki słowackiej zbyt długo. Także obserwatorzy zagraniczni zdawali sobie sprawę, że są świadkami rozpadu ostatniego państwa federacyjnego w byłym bloku wschodnim. Podkreślali przy tym, że dzieje się tak z woli wyborców, którzy zagłosowali na partie zdecydowane, by w ciągu dwóch tygodni podjąć decyzję o rozwiązaniu wspólnego państwa⁵⁶. Dodatkowym sygnałem była inicjatywa ustawodawcza posłów SNS w RN w sprawie suwerenności Republiki Słowackiej. Projekt zakładał możliwość wetowania ustaw przyjmowanych przez parlament federalny. Po konsultacjach został on przyjęty w formie deklaracji 17 lipca, głosowało za nim 113 posłów, 24 było przeciw, 10 się wstrzymało⁵⁷. Preambuła dokumentu głosiła, że oto „po tysiącu lat starań ucieleśniła się suwerenność narodu słowackiego”⁵⁸. Takie rozwiązanie zmierzało ku preferowanej przez rząd słowacki konfederacji, ale było nie do

⁵⁴ Szerzej P. Ukielski, *op. cit.*, s. 246 nn.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 249 n.

⁵⁶ A. Robinson, A. Genillard, *A velvet divorce, but a rough road to single life*, „Financial Times” 22.06.1992, serwis Factiva.com.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 258.

⁵⁸ Tekst deklaracji w publikacji *Dokumenty slovenskej národnej identity...*, s. 578 n.

przyjęcia przez stronę czeską. Przeciwno deklaracji głosowali między innymi posłowie KDH. W swoim wystąpieniu na forum parlamentu Čarnogurský podkreślał, że jej projekt nie ma na celu ogłaszania suwerenności Słowacji, gdyż taka w polityce wewnętrznej już funkcjonuje, ma natomiast wyrzucić nacisk na Czechów, by dokonali podobnego kroku, co spowodowałoby rozpad państwa ponad głowami obywateli. W opinii lidera KDH deklaracja była cyniczną kalkulacją mającą na celu wywołanie destabilizacji państwa⁵⁹. Następnego dnia po ogłoszeniu deklaracji suwerenności doszło do spotkania przewodniczących parlamentów republikańskich Czecha Milana Uhdy i Słowaka Ivana Gašparoviča. Celem spotkania było uzgodnienie kroków zmierzających do podziału państwa. Przy tej okazji strona czeska ponownie podkreśliła, że nie jest zainteresowana utworzeniem konfederacji ani unii dwóch państw⁶⁰.

3 września 1992 roku słowacka Rada Narodowa przyjęła tekst konstytucji Słowacji; za zaproponowaną wersją rządową głosowało 116 posłów, 16 było przeciw, 4 się wstrzymało. Jedynymi klubami, które wyraźnie artykułowały wątpliwości wobec projektu konstytucji była mniejszość węgierska (krytykująca zapis preambuły o narodzie słowackim, a nie obywatelach Słowacji) oraz KDH zgłaszająca fundamentalne wątpliwości i wykazująca liczne braki oraz zagrożenia płynące dla demokracji w naprędce przygotowanym projekcie. Čarnogurský w swoim wystąpieniu zaproponował, by rządowy projekt odrzucić i przyjąć małą konstytucję regulującą prace organów państwa, a nad całościowym tekstem w sposób poważny i należyty pracować w terminie późniejszym⁶¹.

Ostatecznie 13 listopada parlament federalny uchwalił ustawę o warunkach podziału majątku między państwami, a 18 listopada Zgromadzenie Federalne przyjęło ustawę o podziale federacji mówiącą, że „z dniem 31 grudnia 1992 roku zanika Czeska i Słowacka Republika Federacyjna, zanikają wszystkie organy i organizacje federalne”⁶². Tym głosowaniem politycy czescy i słowaccy ostatecznie podjęli decyzję o zakończeniu 74-letniej przygody życia we wspólnym państwie.

Podsumowanie

Wspólna przygoda Czechów i Słowaków zakończyła się w sylwestra 1992 roku „zaniem” federacji. Szukając genezy tego „aksamitnego rozvodu”, trzeba podkreślić, że państwo Czechosłowackie powstało z woli elit politycznych i z woli elit się rozpadło. Po aksamitnej rewolucji nie powstała jedna elita polityczna ani nawet grupa polityków, którzy podkreślaliby, że federacja Czechów i Słowaków jest jakąś wartością, jest czymś więcej niż tylko narzędziem organizowania życia dwóch narodów. Wygrała opcja traktująca federację instrumentalnie, Mečiarowi i Klausowi łatwiej było odrzucić federację — instrument, który przestał dobrze funkcjonować — niż próbować

⁵⁹ Przemówienie zob. J. Čarnogurský, *Cestami KDH*, Prešov 2007, s. 161 nn.

⁶⁰ P. Ukielski, *op. cit.*, s. 258.

⁶¹ Tekst wystąpienia zob. J. Čarnogurský, *Cestami KDH...*, s. 168 nn.

⁶² *Ibidem*, s. 279.

go naprawiać przez budowanie konsensusu politycznego. Zaskakuje, z jaką łatwością i jak szybko ci dwaj charyzmatyczni politycy potrafili się porozumieć odnośnie do podziału państwa. Parę miesięcy po wyborach dla większości obserwatorów już było jasne, że kończy się epoka federalizmu w Europie Środkowej. Późniejsze dzieje obu państw w sposób wyjątkowy pokazały, jakimi intencjami kierowali się ich przywódcy. Dla Klausea odrzucenie zacofanej i pogrążonej w kryzysie ekonomicznym, w konfliktach społecznych oraz narodowościowych Słowacji było niemal gwarancją szybkiej integracji z zachodnią Europą. Dla Mečiara ważne stało się to, by zostać liderem małego, ale suwerennego państwa, gdzie mógł zacząć organizowanie gospodarki i życia politycznego według własnych przekonań, bez oglądania się na Pragę⁶³. Duża część działaczy komunistycznych na Słowacji wsparła ten proces, gdyż umożliwił im on za czasów rządów Mečiara dokonanie uwłaszczenia majątku państwowego. Zaskoczenie, jakim dla wielu z nich była aksamitna rewolucja, nie pozwoliło, by proces oddania władzy został przez nich przygotowany, by mógł towarzyszyć temu proces przejmowania majątku. Dopiero powstanie niezależnego państwa, wejście w koalicję i nawiązanie współpracy z Mečiarom umożliwiło realizację tego celu.

⁶³ Szerzej P. Bajda, *op. cit.*, s. 56–58.